

Ruszkowska, Urszula

Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych przy kościele w Biskupcach, pow. świdnicki

---

Archeologia Polski Środkowowschodniej 9, 145-151

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Urszula Ruskowska

Sprawozdanie z nadzorów archeologicznych przy kościele w Biskupicach, pow. świdnicki

Osada w Biskupicach położona jest na północno-wschodnich terenach Wyżyny Lubelskiej, na Wyniości Giełczewskiej, nad rzeką Giełczwią, wpadającą 4 km dalej do Wieprza. Wieś wymieniona jest w 1425 r. jako własność biskupów krakowskich. Od roku 1450 posiadała prawa miejskie, utracone w 1870 r.

Kościół pod wezwaniem św. Stanisława Biskupa Męczennika usytuowano w północno-wschodniej części osady na prawym brzegu doliny Giełczwi. Jest on prawdopodobnie posadowiony na miejscu dawnych kościołów drewnianych: z 1444 r. fundacji Zbigniewa Oleśnickiego, biskupa krakowskiego i z XVII w. fundacji właścicieli miasteczka. Obecny kościół zbudowano – z fundacji Remigiusza Piaseckiego, właściciela miasteczka w latach 1712-1727 – w stylu późnego baroku. Składa się z jednej trójprzęsłowej nawy z dwiema wieżami i kruchtą od frontu oraz zamkniętym trójbocznie prezbiterium od wschodu, w którego przedłużeniu znajduje się pięcioboczna zakrystia z dwiema cylindrycznymi basztami. Do południowej ściany prezbiterium została dobudowana druga czworoboczna zakrystia – kruchta. Kościół był wielokrotnie remontowany, a nawet przebudowany w przeciągu XIX i XX w. Po jego wschodniej stronie znajduje się murowana późnobarokowa parterowa stara plebania wzniesiona w latach 1730-1733 r. na planie wydłużonego prostokąta z charakterystycznymi ozdobnymi przyczółkami krótszych boków. Cementarz przykościelny został zamknięty od wschodu plebanią, a z pozostałych trzech stron otoczony murem ze szkarpami, kapliczkami i niszami od wewnątrz, w czasach budowy świątyni lub w 1847 r. Za plebanią znajdował się pierwotnie park, świadczący o rezydencjonalnym charakterze zabudowań, w którym współcześnie została wybudowana nowa plebania (J. Kowalczyk 1956; R. Brykowski, E. Rowińska, Z. Winiarz-Tryzybowicz 1967;

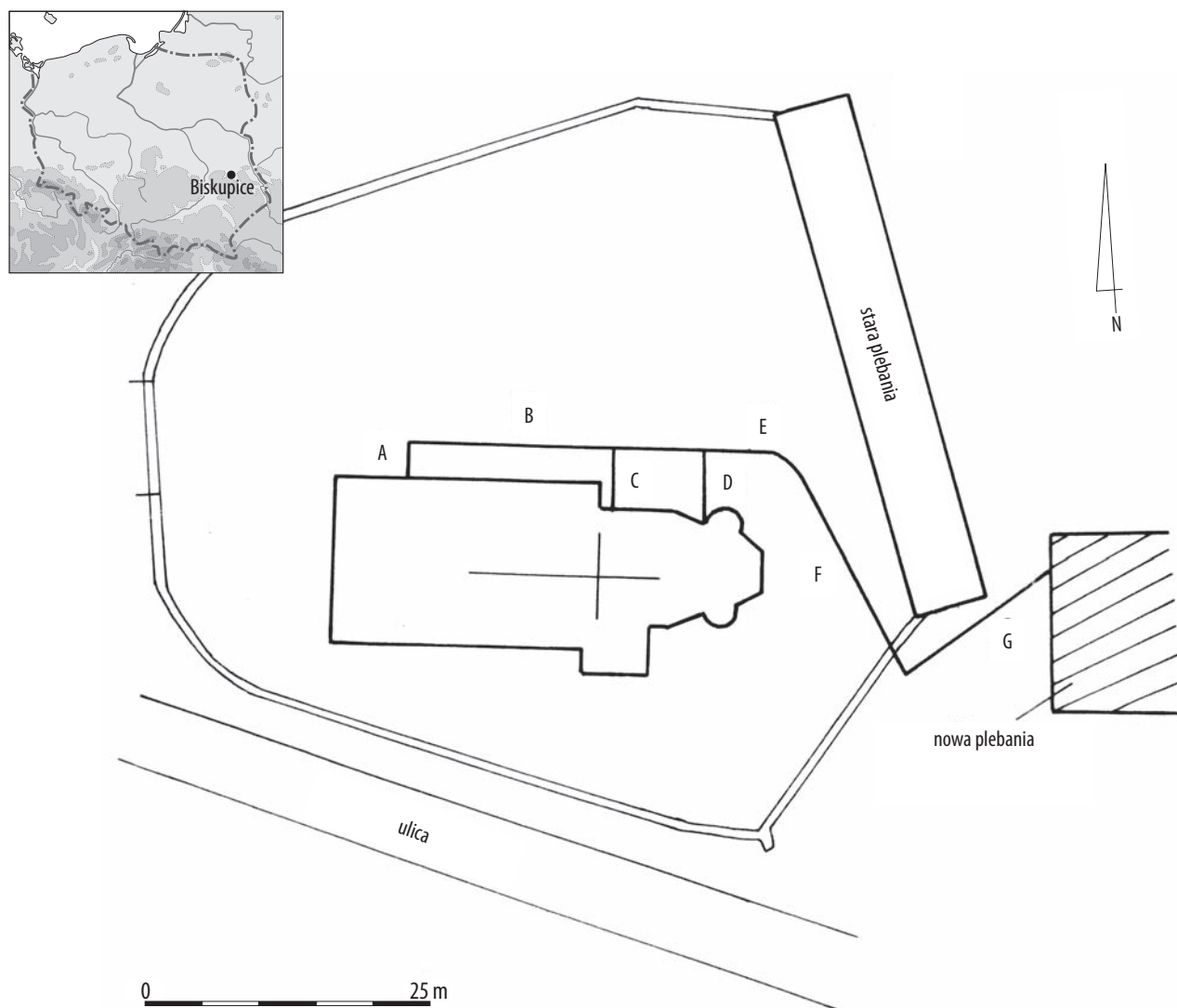
W. Sakławski 1974, s. 12; W. Jankowski, I. Kochanowska, M. Rózewicz 1995, s. 444).

W listopadzie 2006 r. przeprowadzono prace ziemne w związku z instalacją grzewczą w kościele¹. Wykopy obejmowały teren wzdłuż północnej ściany świątyni, skręcały za prezbiterium w kierunku południowo-wschodnim i biegły ukośnie między nim a zachodnią fasadą starej plebani ku wejściu w parkanie, a następnie poza parkanem skręcały ku wschodowi przed południową jej fasadą do miejsca obok wejścia nowej plebani (ryc. 1).

Nadzory archeologiczne objęły rów podzielony na siedem odcinków (A-G) różnej długości. Wykop długości blisko 95 m i powierzchni 38 m² kopany był ręcznie na szerokość około 40 cm do głębokości w przybliżeniu 120 cm, przy czym tylko odcinek G, usytuowany na drodze dojazdowej do nowej plebani odsłaniał duże partie calca, składającego się z dwóch naturalnych warstw piasku o różnych barwach. Wierzchnia warstwa białego piasku powstała na skutek wymywania substancji żelazistych, to tzw. iluwium słabe. Pod nią występowała warstwa rdzawo-pomarańczowego piasku, czyli tzw. iluwium silne powstałe na skutek wmywania substancji żelazistych. Warstwy te były tutaj zaburzone na skutek występowania wkopów różnego wieku, a przy nowej plebani iluwium słabe zostało zdarte prawdopodobnie podczas jej budowy, ponieważ już pod powierzchnią zalegał rudopomarańczowy piasek.

Kościół został posadowiony na niskiej skarpie, stanowiącej krawędź doliny Giełczwi, która jest zbudowana z naturalnych warstw piasku, przykrywających wapienne podłoże – o którym świadczy budulec

¹ Dokumentację terenową sporządzono w dniu 9 listopada 2006 r. przy udziale ks. Zbigniewa Stasińskiego, który domierzał wykopy i fotografował.

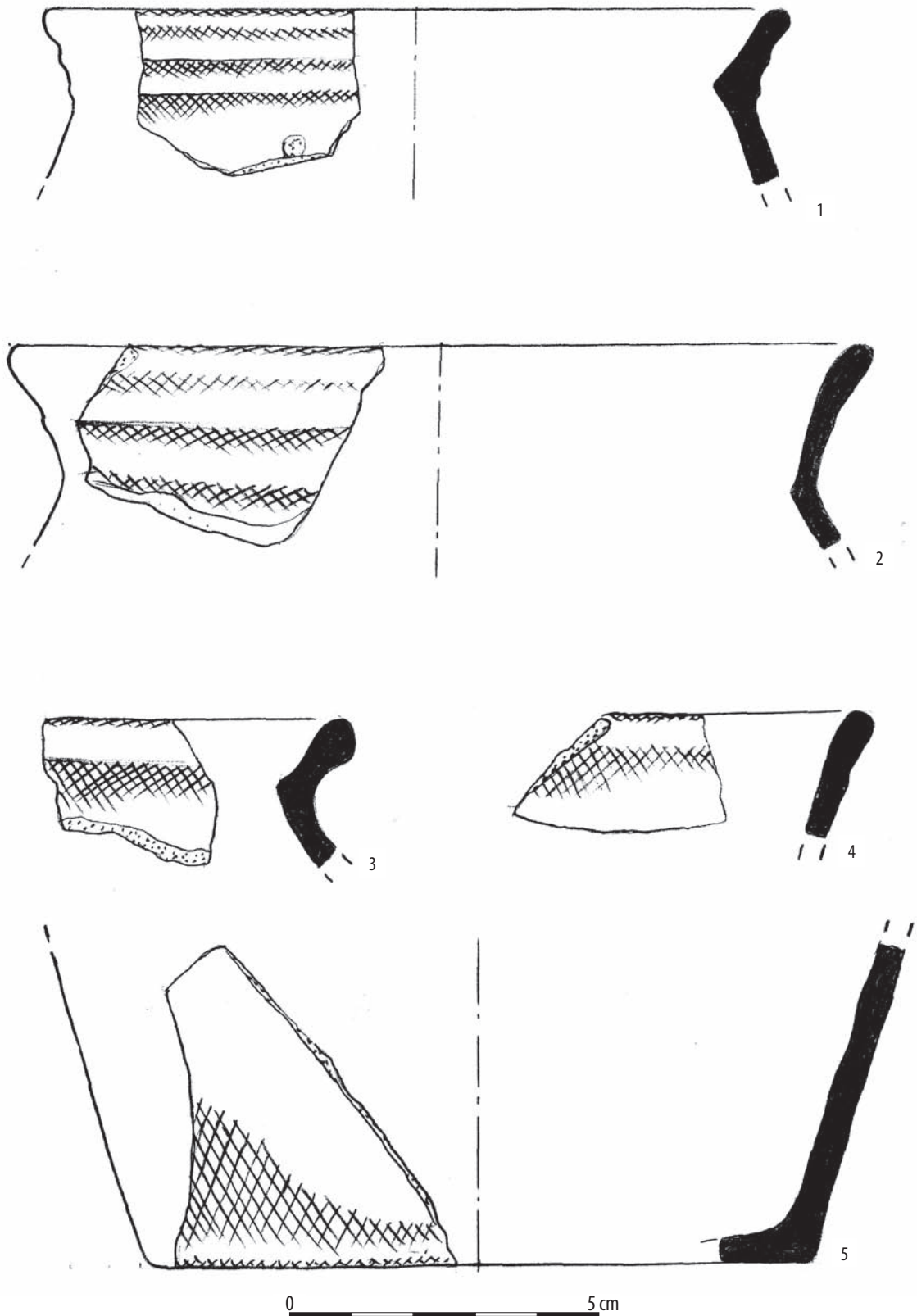
Ryc. 1. Biskupice, pow. świdnicki. Kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika. Plan sytuacyjny wykopów. Opracowali: E. Hander, M. Juran.

Fig. 1. Biskupice, Świdnik district. Saint Stanislaus the Bishop and Martyr's Church. Situational plan of trenches. Edited by E. Hander, M. Juran.

okolicznych domów zbudowanych z opoki wapiennej. Teren wokół kościoła w obrębie ogrodzenia jest równy, płaski i nieco wyższy niż poziom drogi dojazdowej do nowej plebanii i parku-ogrodu. Wykopy A-F nie odsłaniały calca, tylko pośrodku odcinka F stwierdzono na dnie strop białego piasku. Przeważała brunatna warstwa nasypowa, niwelacyjna w odcinkach B, E i F zmieszana z drobnym rumoszem wapiennym, przykryta glebą współczesną z darnią miejscami słabo shumusowaną. Warstwa ta była przemieszana w miejscach przebiegu poprzednich wykopów kanalizacyjnych, ale w pozostałych partiach wydaje się jednorodna. Na podstawie jej struktury i barwy bardzo trudno było odróżnić, czy jest jednorodna, czy przemieszana. Na ogół była jałowa, tylko w odcinkach E i F zawierała nieliczne ułamki naczyń toczonych siwych. W odcin-

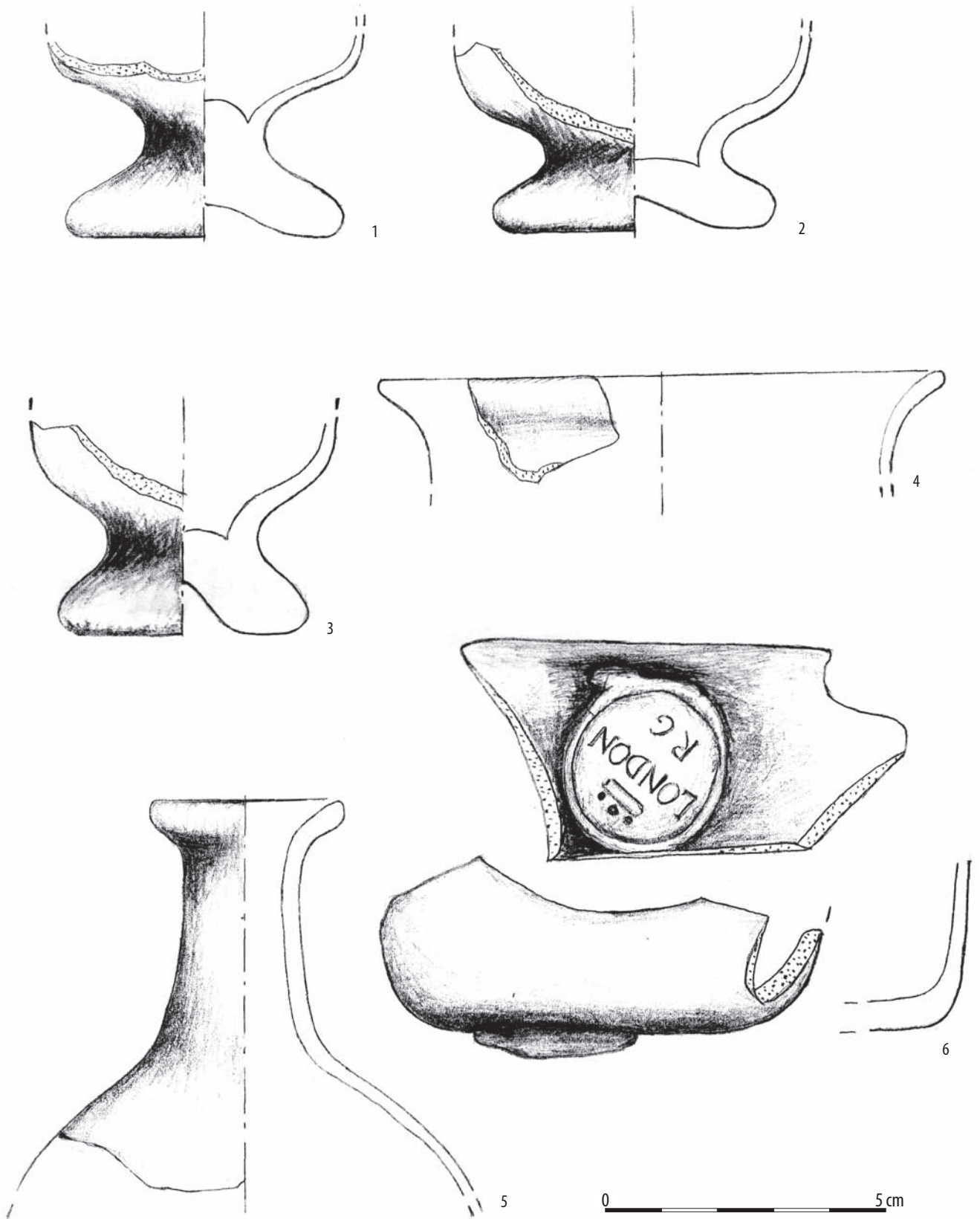
ku D wyodrębniono ją w osobną warstwę wydzieloną ze względu na zawartość nielicznego gruzu, zbioru fragmentów pucharków i butelek szklanych oraz ceramiki toczzonej siwej z XVII-XVIII w (ryc. 2: 1-5).

Opisane warstwy zalegają na terenie dawnego cmentarza i zastanawia brak w nich kości ludzkich. Nawet jeśli przyjąć, że podczas poprzednich wykopów zostały zebrane, to nie wydaje się, żeby odcinek F przebiegał śladem takich wykopów, a w nim także kości nie było. Dość silne rozdrobnienie materiału ceramicznego może świadczyć, że znajdował się on na złożu wtórnym, a więc warstwy przykrywające są stosunkowo młode i nie zawierają pochówków ludzkich. Nie wiadomo, czy początki cmentarza sięgają pierwszego kościoła drewnianego z XV w. Gdyby tak było, należałoby się spodziewać kości ludzkich (choć

Ryc. 2. Biskupice, pow. świdnicki. Kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika. Odcinek D i F: 1-5 – fragmenty naczyń glinianych toczonych siwych z XVII-XVIII w. Rys. E. Hander.

Fig. 2. Biskupice, Świdnik district. Saint Stanislaus the Bishop and Martyr's Church. Sector D and F: 1-5 – fragments of wheel-made „grey” vessels from the 17th-18th centuries. Drawn by E. Hander.

Ryc. 3. Biskupice, pow. świdnicki. Kościół pw. św. Stanisława Biskupa Męczennika. Odcinek D: 1-4 – fragmenty szklanych pucharków dzwonowanych z XVII w.; 5, 6 – fragment butelki z XVIII w. Rys. E. Hander.

Fig. 3. Biskupice, Świdnik district. Saint Stanislaus the Bishop and Martyr's Church. Sector D: 1-4 – fragments of glass bell-like beakers from the 17th century; 5, 6 – fragment of a bottle from the 18th century. E. Hander.

te mogły ulec rozkładowi w piaszczystym podłożu), a nawet jam grobowych. Chyba żeby przyjąć, że na terenie przed fasadą starej plebani grobów nie sytuowano, ale pochodzi ona dopiero z XVIII w.

Wykopy A, C i D usytuowane bezpośrednio przy północnej ścianie kościoła odsłoniły górne partie jego fundamentów z podwójną ceglana odsadzką. Stwierdzono, że przy nawie składała się ona z dwóch schodków – szerokości cegły o wymiarach 20 cm; głębokości 40 i 80 cm. Natomiast przy prezbiterium odsadzka z opoki wapiennej miała szerokości 30 i 45 cm oraz głębokości 55 i 70 cm.

W odcinku D w profilu naprzeciw narożnika nawy zaobserwowano nad dnem wykopu duże nieregularne głazy opoki wapiennej bez zaprawy ułożone w warstwę szerokości około 80 cm i miąższości około 30 cm (obiekt 1). Wydaje się, że są to resztki jakiegoś fundamentu zniszczone w górnej partii, które mogą świadczyć o przedłużeniu ściany nawy. Podobnie w odcinku E zachował się cały fundament złożony z nieregularnych głazów opoki (obiekt 2) szerokości około 2 m. Zalegał na całej miąższości wykopu od powierzchni do dna tak, że miał niewidoczną stopę fundamentową. Występował na przedłużeniu wschodniej ściany prezbiterium, naprzeciw obecnego wejścia do zakrystii i to może świadczyć o istnieniu tu pierwotnie jakiejś przybudówki, może kruchty analogicznej do istniejącej obecnie po drugiej (południowej) jego stronie. Ze źródeł archiwalnych wynika, że budowniczy kościoła z 1712-1727 r. mieli problemy z wystawieniem prezbiterium i było ono kilkakrotnie przebudowywane. Być może resztki odkrytych fundamentów są tego dowodem. Nie mniej jednak źródła podają, że już w połowie XVII w. zaczęto budować murowany kościół, ale wzniesiono tylko prezbiterium i zakrystię (R. Brykowski, E. Rowińska, Z. Winiarz-Trzybowski 1967, s. 3). Nie wykluczone, że usiłowano je wkomponować w bryłę obecnego kościoła z XVIII w., choć co prawda, chronologii obu odsłoniętych fundamentów nie da się określić i nie wiadomo, z którą fazą budowy należy je łączyć.

W odcinku D, będącym przyłączem do północnej ściany prezbiterium, w ciemnobrunatnej ziemi z nielicznym gruzem, która występowała pomiędzy ścianą prezbiterium a domniemanym fundamentem (obiektem 1), znaleziono ułamki pucharków i butelek szklanych, dość dobrze zachowanych, choć pokrytych patyną. Były to trzy okrągłe stopki pucharków dzwonowatych – dwa z jasnozielonego przezroczystego szkła o średnicy 4 cm i 4,6 cm (ryc. 3: 1, 3) i jeden z ciemnego szkła całkowicie spatynowany, średnicy 4,8 cm ze śladem przyczepca na dnie (ryc. 3: 2) oraz fragment całkowicie spatynowanego lekko roz-

chylonego wylewu średnicy 10 cm (ryc. 3: 4), a także niecharakterystyczny fragment dolnej części brzuśca z przezroczystego szkła bez patyny. Pucharki dzwonowate były typowymi naczyniami stołowymi służącymi do picia w okresie od końca XVI do końca XVII w. (M. Rubinkowicz 1996, s. 431), choć ostatnio ich chronologię przedłuża się na XVIII w. (J. Olczak 1997, s. 229). Najbliższe analogie posiadamy z Zamościa i Lublina (I. Kutylowska 1981; E. Prusicka-Końcon 2000) oraz Sandomierza (M. Rubinkowicz 1996, s. 429-432, 447-452), gdzie tak są datowane, a także z Pogorza, pow. chełmski². Znajdowane są na terenie miast, bardzo często przy kościołach i klasztorach. Istnieje hipoteza, która przypisuje pucharkom funkcję liturgiczną. Miały być one używane jako ampułki lub nawet kielichy podczas mszy i jako naczynia poświęcone nie mogły być po zbieciu wyrzucone na śmietnik, tylko zakopywano je wewnątrz lub obok ścian kościoła (M. Rubinkowicz 1996, s. 432; J. Olczak 1997, s. 223-235). Prawdopodobnie taką funkcję pełniły pucharki z Biskupic, których rozbite ułamki zdeponowano przy ścianie prezbiterium na zewnątrz świątyni lub wewnątrz przybudówki.

Obok pucharków znaleziono trzy ułamki butelek z zielono-oliwkowego przezroczystego szkła: lejkowaty wylew średnicy 3,4 cm z zawiniętą do wewnątrz krawędzią, szyjką wysokości 3,5 cm i średnicą górnej części brzuśca 8,4 cm (ryc. 3: 5) oraz dwa fragmenty prostokątnych den, w tym jeden z okrągłym (średnicy 3 cm) stemplem z napisem *LONDON R G* i odciskiem korony (?), silnie skorodowany (ryc. 3: 6). Mamy więc tu do czynienia z dwiema butelkami – cylindryczną i o korpusie czworobocznym, przy czym ta ostatnia była przystosowana do transportu, a sądząc po stemple – pochodziła z Anglii. Butelki cylindryczne używane były już od końca XVI w. a szczególnie w XVII-XVIII w., natomiast czworoboczne upowszechniły się od XVII w. Ich masowa produkcja nastąpiła od drugiej połowy XVII w. w Anglii, skąd rozprzestrzeniły się na całą Europę (M. Rubinkowicz 1996, s. 435). Były używane do przechowywania i transportu różnych płynów, a w szczególności wina, piwa i wody mineralnej. Butelka ze stemplem i napisem *LONDON* posiada analogie na zamku w Raciążku, gdzie podobne formy interpretowane są jako opakowania piwa importowanego z Londynu w drugiej połowie XVIII w. (L. Kajzer 1990, s. 251-252, ryc. 94). W tym wypadku butelki z Biskupic mogły być użyte do przechowywania wina mszalnego i – podobnie jak pucharki – jako naczynia

² Materiały przechowywane w Muzeum Chełmskim w Chełmie znane mi z autopsji.

liturgiczne zostały zdeponowane w poświęconej ziemi obok kościoła lub w obrębie dawnej zakrystii.

W opisanym wykopie D wraz z uławkami szkła znaleziono dwa fragmenty naczyń glinianych toczonych siwych: wylew średnicy 12 cm z zaokrągloną krawędzią i dwoma żeberkami pod nią oraz ostrym załomem od wewnątrz przy przejściu w brzusiec (ryc. 2: 1) datowany na XVII-XVIII w. oraz fragment brzuśca zdobiony ukośnymi smugami wyblyszczzeń z matową szorstką powierzchnią na skutek dużej ilości bardzo drobnej domieszki piasku, datowany na XVI-XVII w.

W odcinku E, który okalał prezbiterium i zakryścię kościoła, zebrano z hałdy cztery fragmenty ceramiki toczzonej siwej, w tym 2 ułamki prostych lejkowatych wylewów, częściowo odymionych (jeden z nasadą ucha) oraz 2 bardzo drobne ułamki brzuśców (1 zdobiony smugami wyblyszczzeń nawiązuje do ułamka z poprzedniego wykopu) datowane na XVI-XVIII w.

Najwięcej fragmentów (18) ceramiki toczzonej siwej zebrano z hałdy odcinka F. Na uwagę zasługują dwa bardzo drobne fragmenty z białej gliny o jasnoszarej barwie na skutek słabego wypału. Ułamek wylewu z pogrubioną krawędzią i wrębem na pokrywkę od wewnątrz (ryc. 2: 3) można datować na XV-XVI w.; podobnie jak kawałek brzuśca. Pozostałe fragmenty są nieco młodsze i pochodzą zapewne z XVII-XVIII w. (I. Kutylowska 1976; A. Mikołajczyk 1977; M. Gajewska 1993). Wśród nich są 2 ułamki prostych, wysokich, lejkowatych wylewów, w tym jeden średnicy 14 cm (ryc. 2: 2, 4); 3 ułamki den płaskich odcinanych, w tym jedno odymione na zewnątrz, słabo wypalone wewnątrz na kolor żółto-beżowy średnicy 10,8 cm (ryc. 2: 5) oraz 12 ułamków brzuśców, w tym ornamentowany płytkimi żłobkami i 2 zdobione wyblyszczzeniami. Zostały wytoczone z dwóch gatunków glin: z dużą domieszką bardzo drobnziarnistego piasku, który daje szorstką, matową powierzchnię i wypala się na kolor ciemnoszary oraz z małą domieszką bardzo drobnziarnistego piasku, niewidocznego na gładkiej powierzchni, który wypala się na jaśniejszy kolor szary. Wydaje się, że pierwsza grupa jest nieco starsza i może sięgać XVI-XVII w., natomiast druga nawiązuje do wieku XVIII. Dotyczy to całego zbioru ceramiki ze wszystkich odcinków. Sądząc po sil-

nym rozdrobieniu materiału i jego zmieszaniu należy przyjąć, że mógł się znaleźć tu na złożu wtórnym, a w związku z tym może się wiązać zarówno z fazami drewnianych kościołów z XV-XVII w., które poprzedzały obecny kościół murowany, jak i z początkiem funkcjonowania obecnego kościoła i starej plebani w XVIII w.

Na końcu odcinka F przy parkanie znajdował się obiekt 3 w postaci nieckowatego wkopu długości 3 m i głębokości 0,8 m, zabezpieczonego na krawędziach pionowymi cegłami i wypełniony gruzem wapiennym ułożonym w poziome warstewki. Obiekt nie zawierał żadnych artefaktów. Wkop przylegający do fundamentu niszy muru być może pełnił funkcję dołu na wapno przy budowie parkanu.

Fundament parkanu budowany był z cegły w stropie i głazów wapiennych w spągu. Stopa fundamentowa znajduje się głębiej od strony wewnętrznej parkanu, bo na głębokości około 100 cm, natomiast od strony zewnętrznej na głębokości 50 cm. Jest to spowodowane różnicą w poziomie terenu, który obniża się o 50 cm po zewnętrznej stronie parkanu.

W odcinku G po zewnętrznej stronie parkanu, na przeciw wejść w parkanie i do starej plebani odsłonięto dwie pary dołków posłupowych. Obiekt 4 składał się z podwójnego dołka o dwóch poziomach spągu na głębokościach 50 cm i 100 cm, natomiast obiekty 5 i 6 w postaci dwóch oddzielnych dołków znajdowały się około 3 m od niego. Wypełnione były szaro-brunatną ziemią bez materiału zabytkowego. Ze względu na bliską odległość od ściany i wejścia do starej plebani należy uznać, że są to pozostałości słupów drewnianych wspierających jakąś drewnianą przybudówkę, może sien. Ponadto w tym odcinku odsłonięto pięć współczesnych wkopów kanalizacyjnych.

Nadzory archeologiczne przy kościele w Biskupicach dostarczyły nowych danych do rozeznania sytuacji stratygraficznej tego terenu. Pozwoliły zidentyfikować warstwę nasypową w obrębie cmentarza pozbawioną pochówków oraz zlokalizować nieznane wcześniej przybudówki przy północnej ścianie prezbiterium oraz przy południowej ścianie starej plebani, a także dostarczyły materiałów ceramicznych i szklanych starszych niż obecne zabudowania kościoła i plebani, które być może należy wiązać z poprzednim kościołem drewnianym sprzed XVIII w.

Literatura

- Brykowski Ryszard, Rowińska Ewa,
Winiarz-Trzybowski Zofia (red.)
1967 /hasło: *Biskupice*/. W: Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. 8. Województwo lubelskie. Powiat lubelski, z. 10. Warszawa, s. 3-6.
- Gajewska Mirosława
1993 *Garncarstwo nowożytne w Polsce. Stan i potrzeby badań*. Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna 36 (1989-1990), s. 159-169.
- Jankowski Wojciech, Kochanowska Iwona,
Różiewicz Magdalena (red.)
1995 /hasło: *Biskupice*/. W: Zabytki architektury i budownictwa w Polsce. Województwo lubelskie, [t.] 22. Warszawa, s. 444-448.
- Kowalczyk Jerzy
1956 *Kościół w Biskupicach Lubelskich*. Biuletyn Historii Sztuki 18: 1, s. 145-149.
- Kajzer Leszek
1990 *Zamek w Raciążku*. Łódź. Budownictwo Obronno-rezydencjonalne Kujaw i Ziemi Dobrzyńskiej 1.
- Kuraś Stanisław (opr.)
1983 *Słownik historyczno-geograficzny województwa lubelskiego w średniowieczu*. Warszawa 1983. Dzieje Lubelszczyzny 3.
- Kutyłowska Irena
1976 *Nowożytne gliniane naczynia kuchenne i stołowe z Zamościa*. Studia i Materiały Lubelskie 7, s. 285-306.
1981 *Szklane pucharki dzwonowate z Zamościa i Lublina*. Studia i Materiały Lubelskie 8, s. 91-95.
- Mikołajczyk Andrzej
1977 *Naczynia datowane skarbami monet XIV-XVIII w. na ziemiach polskich*. Wrocław. Biblioteka Archeologiczna PTAiN [Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego] 4.
- Olczak Jerzy
1997 *Domniemana funkcja liturgiczna i pochodzenie szklanych pucharków dzwonowatych z XVII-XVIII wieku na terenie Polski*. W: Studia z archeologii i historii dedykowane Jerzemu Kruppému, red. J. Olczak. Toruń, s. 223-235. Archaeologia Historica Polona 5.
- Prusicka-Kołcon Ewa
2000 *Szklane pucharki dzwonowate z Zamościa od końca XVI wieku do końca XVII wieku*. Archeologia Polski Środkowowschodniej 5, s. 230-239.
- Rozwałka Andrzej
1999 *Sieć osadnicza w archidiaconacie lubelskim w średniowieczu. Studium archeologiczno-historyczne*. Lublin. Rozprawy Habilitacyjne / Wydział Humanistyczny [UMCS Lublin] 98.
- Rubnikowicz Marek
1996 *Średniowieczne i nowożytne szkło ze stanowiska Collegium Gostomianum*. W: Sandomierz. Badania 1969-1973, tom 2. Wzgórze Collegium Gostomianum, red. S. Tabaczyński. Warszawa, s. 423-453. Polskie Badania Archeologiczne 32.
- Sakławski Władysław (red.)
1974 /hasło: *Biskupice*/. W: Województwo lubelskie w 15 tomach „Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” Filipa Sulimierskiego, Bronisława Chlebowskiego, Władysława Walewskiego 1880-1904. Lublin, s. 12.

Report from the archaeological supervision carried out at a church in Biskupice, Świdnik district /summary/

During the archaeological supervision carried out at a church in Biskupice a levelling surface of the accumulation layer of a cemetery adjacent to the church was found. No remains of burials were discovered within the trenches. Some remnants of foundations of the church's annexe were uncovered at the

northern wall of the presbytery. This annexe is probably analogical to the one at the southern wall. Movable artefacts consist of fragments of clay and glass vessels, datable to the 15-18th centuries – the period of time which is contemporary to then existing wooden churches.

Mgr Urszula Ruskowska
Ul. I Armii Wojska Polskiego 25, m. I
22-100 Chełm